

# Lawrence av Arabien — en västerländsk hjältebild

STURE LINDHOLM:

Hans rykte spred sig snabbt, omstrålat av sagans nimbus, över Arabien... Lawrence kunde kanske ha förverkligat den unge Napoleons dröm att erövra Orienten. Han kunde 1919 eller 1920 ha nått Konstantinopel med Mindre Asiens stammar och folk bakom sig.<sup>1</sup>

Efter första världskrigets slut spreds över världen den fantastiska berättelsen om en ung engelsk arkeolog, som i spetsen för vilda beduiner från det inre av Arabien befriat Mellanöstern från "det turkiska oket". Han hade lämnat det trygga brittiska högkvarteret i Egypten, för att åka ut till den vilda och ogästvänliga Arabiska öknen i trakten av muhammedanernas heliga städer Mecka och Medina. Härifrån stormade han sedan iklädd arabiska kläder som "arabernas okronade konung" och "en prins av Mecka" fram i spetsen för sina segerrika arabiska beduiner, och nådde slutligen sitt mål: att leda sin arabiska armé in i staden Damaskus.

Under benämningen "Lawrence av Arabien" gick ynglingen, vars egentliga namn var Thomas Edward Lawrence, till historien som en av de sista brittiska imperiehjältarna, och den enda romantiska hjältefigur som skapades ur förödelsen under första världskriget. Denna hjältebild, som Winston Churchill i ovanstående citat exemplifierar, är framför allt en västerländsk romantiserad skapelse, vilken dock tett sig så attraktiv för den västerländska publiken att nästan ingen kunnat eller vågat ifrågasätta den.

Före andra världskriget hade Lawrence av Arabien utvecklats till den etablerade brittiska nationalhjälten, vars rykte omgavs av en skinande gloria. När det brittiska imperiet tjugo år senare rasade samman, rasades också Lawrence av Arabien, och den forna hjälten presenterades nu som en homosexuell sadomasochist, som genom lögn och överdrifter gjort sig själv märkvärdig. Först under de två senaste decennierna har känslösvalet minskat och nu framträder en ny, mer balanserad bild av Lawrence av Arabien — en märklig man, måhända även en "hjalte", men av andra orsaker och med andra egenskaper än 20-talets imperiehjalte.

Hjaltebildens Lawrence av Arabien och dess utveckling i västvärlden

<sup>1</sup> Winston Churchill, *Great Contemporaries*, (Butterworth 1936), svensk översättning: *Stora Samtida* (Helsingfors 1937).

under 1900-talet öppnar intressanta perspektiv på den västerländska kultur- och socialhistorien. Speciellt fascinerande avspeglar historien om Lawrence av Arabien den västerländska – kanske främst den anglosaxiska – uppfattningen om Orienten och araberna, samt den europeiska attityden emot andra världsdelar och de imperier, som på 50- och 60-talen föll samman. Variationerna i synen på Lawrence av Arabien har givetvis sin förklaring i olika tiders politiska och nationella värderingar, vilket tydligt framgår av de forskningsresultat seriösa Lawrence-forskare i olika delar av världen publicerat under de senaste decennierna.<sup>2</sup>

Lawrence av Arabien var en säregen person, som på ett exceptionellt sätt lyckades fånga samtidens intresse. Fortfarande, mer än femtiofem år efter sin död, förmår han fascinera såväl historiker som den stora allmänheten. I Storbritannien firade man nyligen hundraårsjubileet av hans födelse med en stor minnesutställning på National Portrait Gallery i London.<sup>3</sup> Dessutom har under de tre senaste åren utkommit åtminstone tre stora seriösa Lawrence-biografier,<sup>4</sup> en omfattande samling av Lawrences brev<sup>5</sup> och en bibliografi över Lawrenciana, omfattande drygt 700 sidor!<sup>6</sup>

Detta är en imponerande mängd, med beaktande av att Lawrence redan från tidigare har varit en av århundradets mest omskrivna män. Inte mindre märkligt ter sig fenomenet om man noterar att Lawrence av Arabien egentligen är en skapelse av en amerikansk journalist.

### ”Arabernas okrönte konung”

En grupp inflytelserika amerikaner sände år 1917 ut journalisten Lowell Thomas till Europa för att denne i positiva ordalag skulle skildra krigshändelserna så att hemmaopinionen i USA skulle påverkas till förmån för ett aktivt amerikanskt krigsengagemang. Desillusionerad av

<sup>2</sup> Uppsatsen bygger i huvudsak på Sture Lindholm, *Lawrence av Arabien – Bilden av en hjälte?*, (avhandling pro gradu i allmän historia, Åbo Akademi 1990)

<sup>3</sup> Utställningskatalogen *T.E. Lawrence*, skriven av Jeremy Wilson, innehåller en tämligen detaljerad biografisk beskrivning av Lawrence och ett unikt bildmaterial, som anknyter till hans liv.

<sup>4</sup> Malcolm Brown & Julia Cave, *A Touch of Genius – The Life of T.E. Lawrence* (Dent 1988). Boken baserar sig närmast på BBC-dokumentärprogrammen ”T.E. Lawrence 1888-1935” (1962) och ”Lawrence and Arabia” (1986), som författarna producerade. Stephen E. Tabachnik & Christopher Matheson, *Images of Lawrence* (Jonathan Cape 1988). Jeremy Wilson, *Lawrence of Arabia – The Authorised Biography of T.E. Lawrence* (Heinemann 1989).

<sup>5</sup> Malcolm Brown (ed.) *The Letters of T.E. Lawrence*, (Dent 1988).

<sup>6</sup> Phillip M. O’Brien, *T.E. Lawrence, A Bibliography*, (St. Paul’s Bibliographies 1988)



*Lowell Thomas fantasieggande berättelser om den mystiska Lawrence av Arabien kompletterades av kompanjonen och fotografen Harry Chases bilder. På dessa poserade Lawrence framför kameran iklädd sin arabiska vita dräkt. (Lowell Thomas, With Lawrence in Arabia.)*

döden och hopplösheten på Västfronten, kom Thomas våren 1918 till Mellanöstern, där han i Kairo, Jerusalem och Akaba i nuvarande Jordanien äntligen fann färgstarkt och exotiskt material, som lämpade sig väl för att "sälja" kriget hemma i USA. Under sin några veckor långa vistelse i området träffade han även T.E. Lawrence, en av de brittiska förbindelseofficerare som verkade hos de araber, som stred på de allierades sida i Mellanöstern.

Kriget tog dock slut innan Thomas fick användning för sitt material, och väl hemma i New York började han i stället glorifiera det avslutade kriget i en föredragsserie med film, bilder och musik. Han inbjöds till England, och i augusti 1919 stod premiärföreställningen för showen



"With Allenby in Palestine and Lawrence in Arabia" på Covent Garden i London. Här fick en förvånad brittisk allmänhet höra den fantastiska berättelsen om en landsman, som blivit en "öknens Robin Hood" och "styresmannen över muhammedanernas heliga land och högsta befälhavare över många tusen beduiner, ridande på snabbfotade arabiska hästar och vilt framlöpande kameler"<sup>7</sup>.

Föreställningen, med bilder av Lawrence iklädd arabisk dräkt, varvad med berättelser om Lawrences bragder bland araberna och spännande historier om bl.a den gåtfulla gömda nabateiska staden Petra i bergen öster om Jordanfloden, gick direkt in i den brittiska publikens hjärtan. Resultatet blev en sådan succé att tonvikten i föreställningen snart över-

<sup>7</sup> Lowell Thomas, *With Lawrence in Arabia* (Hutchinson & Co, London 1924). Boken utkom i svenskspråkig upplaga redan 1926, ur vilken ovanstående citat är hämtade (sid. 15). Att döma av samtida recensioner använde Thomas rikligt med dylika klichéer även i sin show i London. Se t.ex: Michael Yardley, *Backing into the Limelight* (Harrap, 1985), s. 154–7 eller Brown & Cave, s. 150.

fördes på Lawrence. Showen gick i hela sex månader i stället för två veckor som planerat och uppges ha besökts av mer än en miljon åskådare enbart i London.<sup>8</sup>

Attraktionskraften i Thomas' berättelse och i den efterföljande "legenden" om Lawrence av Arabien, ligger säkert till stor del i att Lawrence utkämpade ett förtrollande, spännande och äventyrligt krig i ett bibliskt landskap bland otyglade män på kameler ute i öknens fria landskap. Britterna hade länge attraherats av öknen och beduinerna, och ökenromantiken i Lowell Thomas' skildringar utgjorde en anmärkningsvärd kontrast till döden och eländet i Västfrontens gytjiga löpgravar. När den brittiske armén år 1917 drev ut turkarna ur Palestina och intog Jerusalem hade dessutom starka religiösa känslor väckts inte bara i Storbritannien utan överallt i den kristna världen, och Palestinafälttåget hade populärt döpts till "The Last Crusade" – det sista korståget. Lawrence av Arabien blev nu för britterna något av en biblisk hjälte, och sågs rent av som en modern korsfarare. Sålunda var det i ett nästan religiöst sammanhang, som Lawrence nu gjordes till nationalhjälte.<sup>9</sup>

Trovärdigheten i Lowell Thomas' romantiserade och överdrivna berättelser ökade dessutom, när han fick stöd från högsta ort, av premiärminister Lloyd George, som i en kommentar till en av Thomas' artiklar 1920 skrev: "Allt vad Lowell Thomas säger om överste Lawrence är sant. Enligt min åsikt är överste Lawrence en av de märkligaste och mest romantiska personerna i modern tid".<sup>10</sup>

Men hur såg personen bakom den glansfyllda legenden ut? Vem var Lawrence av Arabien egentligen?

### *Mannen bakom legenden*

Thomas Edward Lawrence föddes i Wales den 16 augusti 1888 som den andra oäkta sonen av fem till en angloirländsk godsägare, som några år tidigare rymt med familjens guvernant, och under det antagna namnet Lawrence nu levde ett kringflackande liv. Sin ungdomstid tillbringade Lawrence i Oxford, och efter avslutad skolgång började han studera historia. För sin avhandling vid universitetet studerade han korstågens inflytande på den militära arkitekturen i Västeuropa,<sup>11</sup> och under en fyra

<sup>8</sup> Lowell Thomas, i A. W. Lawrence (ed.), *T.E. Lawrence by His Friends* (Jonathan Cape 1937), s. 209–213

<sup>9</sup> Efter sin död avbildades Lawrence nästan som en korsriddare i en berömd liggande Lawrence-skulptur gjord av konstnären Eric Kennington. Skulpturen finns idag i St. Martin's Church i Wareham.

<sup>10</sup> Citerat i Wilson, 1989, s. 624. Artikelförfattarens översättning.

<sup>11</sup> Hans avhandling trycktes efter hans död under namnet *Crusader Castles* (1936). En allmän upplaga trycktes på nytt år 1986 på Michael Haag Ltd.

månader lång fotvandring i Palestina och Syrien sommaren 1909 kom han för första gången i kontakt med Mellanöstern och arabiska seder och bruk.

Efter avslutade studier erhöll han 1910 en plats som arkeolog vid British Museums utgrävningar av den gamla hettitstaden Carchemish vid Eufrat, där han stannade under största delen av tiden fram till krigets utbrott. I januari 1914 deltog han i en hemlig militär kartläggningsexpedition av Sinaihalvön, och en tid efter krigsutbrottet placerades han vid den brittiska militära underrättelseavdelningen i Kairo.

Sommaren 1916 gjorde den hashemitiske sharifen Hussein av Mecka i riket Hedjas på Arabiska halvöns västkust uppror mot turkarna. För att den s.k. Arabrevolten skulle ha en chans att lyckas, behövdes brittiskt stöd. Lawrence åkte hösten 1916 ut på en första rekognoceringsfärd till Hedjas, och kort därpå sändes han tillbaka till Arabiska halvön för att agera som förbindelseofficer mellan britererna och en av sharifens söner, emir Feisal. Under de följande två åren befann han sig nästan utan avbrott ute på fält med de arabiska beduinerna. Han levde, färdades och slogs med dem, och klädde sig dessutom i arabiska kläder – vilket säkert var det enda tänkbara sättet att klara av uppgiften, men som tedde sig exceptionellt för den västerländska allmänheten. För att störa trafiken på den nybyggda Hedjasjärnvägen mellan Damaskus och Medina, sprängde de allierade turkiska tåg, och Lawrence har blivit den mest kända aktören i dessa sprängningar. Sina upplevelser under kriget har Lawrence livfullt skildrat i sitt stora litterära verk *Seven Pillars of Wisdom*.<sup>12</sup>

Den främsta grunden för Lawrences senare ryktbarhet var ändå arabernas erövring av hamnstaden Akaba i Röda havets nordligaste hörn. Som enda europé följde han med en arabisk truppenhet, som efter en nästan två månader lång ökenfärd på kamel lyckades storma de turkiska ställningarna utanför staden, som de allierade gjort flera misslyckade försök att inta från havet. I Europa fick Lawrence naturligtvis äran av hela erövringen, inklusive planeringen av hela företaget, och det ansågs helt självklart att en britt var såväl ledaren som hjärnan bakom den lyckade expeditionen. Det något snöpliga faktum att denne britt under den avgörande striden om Akaba låg medvetslös, hade ingen större betydelse i sammanhanget. Redan i den inledande stormningen hade Lawrence

<sup>12</sup> *Seven Pillars of Wisdom. A Triumph* (Jonathan Cape 1935). Verket utkom först i en privat subskriberad utgåva 1926, och trycktes i en allmän upplaga först efter hans död 1935. Boken översattes 1936 till danska, 1939 till svenska under namnet *Vishetens sju pelare*, men har aldrig översatts till finska.

En förkortad version av boken utgavs redan 1927 under namnet *Revolt in the Desert* (Jonathan Cape). Under namnet *Uppror i öknen* publicerades den i svensk översättning redan samma år, och i en finskspråkig översättning 1928.



*Den traditionella bilden av Lawrence av Arabien sittande på sin kamel (Imperial War Museum).*

nämligen skjutit sin egen kamel i huvudet, kastats av och slagits medvetslös i fallet.

Efter erövringen av Akaba ställdes emir Feisals halvreguljära arabarmé under brittiskt befäl, och Lawrence blev nu huvudförbindelse-länk mellan britterna och araberna. Han skapade goda relationer till emir Feisal, blev en av dennes viktigaste rådgivare – och kunde i den egenskapen påverka utvecklingen i enlighet med britternas önskemål.

När araberna den 1 oktober 1918 intog Damaskus lämnade Lawrence snabbt Mellanöstern för att hemma i England bedriva lobbypolitik inför fredsuppgörelserna. Lawrence hörde till den grupp arabister, som motarbetade de franska ambitionerna i Mellanöstern, och istället ville skapa ett antal lydriken under probrittiska arabfurstar i Mellanöstern.<sup>13</sup> I fredskonferensen i Versailles deltog Lawrence som emir Feisals rådgivare och tolk, och protesterade våldsamt mot uppdelningen av Mellanöstern i brittiska och franska mandatområden, enligt den s.k. Sykes-Picot överenskommelsen från 1916.

Sin sista politiska roll spelade Lawrence 1920 som rådgivare åt Churchill i det nyupprättade Mellanösterndepartementet. Speciellt stor betydelse hade han för det brittiska beslutet att våren 1921 bilda emiratet Transjordanien – föregångare till dagens Jordanien – öster om Jordanfloden, med Feisals bror Abdullah som regent.<sup>14</sup> Feisal själv placerades av briter på kungatronen i Irak.

År 1922 lämnade Lawrence den politiska arenan, utmattad, desillusionerad och störd av publiciteten kring sin person efter Lowell Thomas' föreställningar. Arbetet med *Seven Pillars of Wisdom* hade tydligt dessutom tårt på hans mentala energi, och han valde nu att fly undan sitt rykte som Lawrence av Arabien, och tog under antaget namn värvning som vanlig menig i det brittiska flygvapnet. Denna "flykt" till RAF gav upphov till en mängd rykten och tidningsskriverier, och krigshjältens hemlighetsfulla övergång till vanlig soldat väckte givetvis ett enormt intresse bland briter. Publiciteten betydde också avsked från RAF, varför Lawrence anslöt sig till pansarkåren under namnet T.E. Shaw – ett namn som han 1927 officiellt antog, sedan han åter lyckats komma in i RAF. I flygvapnet verkade han sedan i olika uppgifter fram till tiden strax innan han avled efter en motorcykelolycka den 19 maj 1935.

Under sin tid i flygvapnet ägnade han sig i hög grad åt litterärt arbete. 1927 lät han publicera en förkortad utgåva av *Seven Pillars of Wisdom* under namnet *Revolt in the Desert*. Boken blev väldigt populär och översattes till minst sjutton språk, däribland svenska (*Uppror i öknen*, 1927) och finska (1928). Han skrev också en bok om sina upplevelser i flygvapnet, *The Mint*, som dock innehöll en hel del för RAF alltför känsliga saker för att publiceras.<sup>15</sup> Dessutom ägnade sig Lawrence åt en

<sup>13</sup> Se t.ex. Barbara Presgrove, *Britain and the Middle East, 1914- 1921: A Study in Personal Policy-making*, (The Florida State University, Ph.D. 1979) och Stephen Hobson King, *The British Successor States in the post-war Middle East* (Claremont, 1978).

<sup>14</sup> Kung Hussein av Jordanien är emir Abdullahs sonson.

<sup>15</sup> Publicerades i en allmän upplaga först 1955 på Jonathan Cape. Översattes till svenska 1955.



del översättningsarbeten. Mest känd är kanske hans prosaöversättning av *Odyssén* till engelska.<sup>16</sup>

### *Den officielle imperiehjälten*

Lowell Thomas fortsatte efter den succéartade showen i London att sprida berättelsen om Lawrence av Arabien på en turné runtom i det brittiska imperiet, och publicerade dessutom en rad tidningsartiklar innan han 1924 spädde på med den första Lawrence-biografin. *With Lawrence in Arabia* blev en högeligen överdriven bok full av felaktigheter och sensationslystnad, men den slukades med hull och hår av en entusiastisk publik. Därmed var hjältefiguren Lawrence av Arabien definitivt född, och britterna hade fått en imperiehjälte att beundra och se upp till.

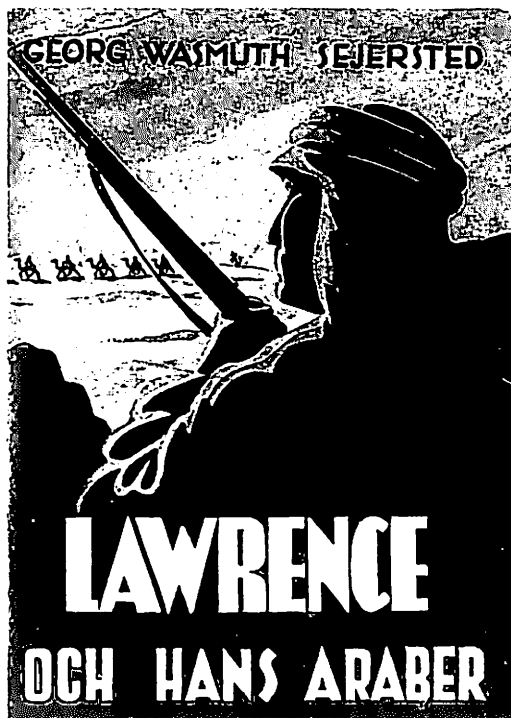
Men för T.E. Lawrence själv blev Lawrence av Arabien ett spöke, som han försökte fly, även om han självklart attraherades av uppståndelsen kring sin person. För att något korrigerera Lowell Thomas' största felaktigheter hade han själv bistått författarna till två andra biografier med person- och sakuppgifter.<sup>17</sup> Även om Lawrence förefaller att med flit ha gett dem vissa falska uppgifter och kanske mystifierat sin person, är dessa verk för den personhistoriska forskningen ändå värdefulla förstahandskällor av personer som själva känt Lawrence.<sup>18</sup> Dessa biografier blev självklara auktoriteter för bilden av Lawrence av Arabien ända fram till 1950-talets mitt.

Den första biografien *Lawrence and the Arabs*, skriven av Lawrences vän, författaren Robert Graves under ett par månader 1927, var ett tydligt glorifierande och kritiklöst hastverk, om än avgjort mer balanseerat än Lowell Thomas' framställning. Den sedermera kända militärhistorikern Liddell Harts '*T.E. Lawrence' in Arabia and After* kan betecknas som den första Lawrence-biografi, som strävar efter en sanningenlig framställning utan att överbetona det romantiska och sensationella. Från början var verket avsett som en militärhistorisk studie av arabrevolten – Lawrence lämpade sig utmärkt för Liddell Harts studier av och argumentering för rörlig krigföring – men blev i stället en ingående studie av Lawrence. Men inte heller Liddell Hart, som blev Lawrences gode vän och senare en av den etablerade nationalistiska hjältebil-

<sup>16</sup> *The Odyssey of Homer* (New York, O.U.P 1932, London, O.U.P 1935).

<sup>17</sup> Robert Graves, *Lawrence and the Arabs*, (Jonathan Cape 1927) och Basil Liddell Hart, '*T.E. Lawrence' in Arabia and After*, (Jonathan Cape 1934).

<sup>18</sup> Lawrences korrespondens med sina levnadstecknare och de uppgifter han själv gett dem publicerades 1963. Robert Graves & Basil Liddell Hart: *T.E. Lawrence to His Biographers Robert Graves och Liddell Hart* (Cassell 1963).



HOLGER SCHILDTS FÖRLAG · HELSINGFORS

*Ökenromantiken har alltid utgjort en viktig beståndsdel av legenden om Lawrence av Arabien. Pärmbilden till den svenska översättningen (1937) av den första skandinaviska Lawrencebiografen, norrmannen Georg Wasmuth Sejersteds Lawrence og hans araber från år 1936.*

dens mest hängivna försvarare, kan dölja sin beundran för Lawrence, och hänför denne till samma kategori av stora fältherrar som Napoleon och Marlborough.<sup>19</sup>

Liddell Hart hade inte tillgång till några dokument från kriget, utan baserade sin berättelse på den officiella krigshistorien, brittiska krigsmeoarer och Lawrences egna uppgifter. Det skulle dröja ända till slutet

<sup>19</sup> Liddell Hart, 'T.E. Lawrence' in *Arabia and After*, s. 178, 468–480.

av 1960-talet, tills forskare fick tillgång till dokument, som kunde belysa Arabrevolten och Lawrences verksamhet där – d.v.s själva grunden för legenden om Lawrence av Arabien.

Efter Lawrences död 1935 blev Lawrence av Arabien definitivt den officiella imperie- och nationalhjälten. Som ersättning för en "officiell biografi" lät hans bror utge en 896 sidor omfattande brevsamling med ett urval av Lawrences brev,<sup>20</sup> samt en samling minnesteckningar av mer eller mindre framstående personer som känt honom.<sup>21</sup> Hans byst placerades i närheten av Nelsons och Wellingtons i kryptan i St. Paul's Cathedral i London, i samband med en minnesgudstjänst som samlade en imponerande skara av imperiets stora män. The Royal Central Asian Society inrättade en "Lawrence of Arabia Memorial Medal" att tilldelas personer som utfört extraordinärt arbete det brittiska imperiet till fröma.

Samtidigt kom Lawrence av Arabien att symbolisera det speciella förhållande, som rådde mellan briter och araber, vilket var av stor betydelse nu, då Storbritannien tillsammans med Frankrike övertagit Turkiets roll i arabvärlden.

För två generationer briter fick Lawrence av Arabien representera den typiske gode imperiehjälten och förebilden för den brittiska ungdomen; en redbar, klok, rättvis och modig man, den vite mannen som tog på sig sitt lands börda i Mellanöstern och förde sina trogna araber till seger över turkarna. Med all rätt hedrad rörde han sig sedan bland kungar och skalder, generaler och statsmän. Därefter, för att citera *Phillip Knightley* och *Colin Simpson*, "då han trodde att araberna blivit bedragna, att hans hedersord, som han som engelsman satt i pant, blivit vanärat, drog han sig tillbaka från det offentliga livet och begravnade sig bland arméns och flygvapnets meniga, förde ett egendomligt liv och ljöt en sorglig död; en vit arab, en furste av Mecka och okränt konung av Damaskus".<sup>22</sup>

Svagheten med denna berättelse är att den hör hemma främst hos briter, där det dröjde länge innan någon förmådde repa den skinande hjälteglorian kring Lawrence av Arabien. Utanför den anglosaxiska världen presenterades mer balanserade, ofta även rent fientliga bilder av Lawrence, men dessa ignorerades nästan totalt i England.

En anmärkningsvärt nykter 40-tals studie av Lawrence förtjänar ett omnämnande. I Sverige presenterade Erik Lönnroth "det första ut-

<sup>20</sup> David Garnett (ed.), *The Letters of T.E. Lawrence* (Jonathan Cape 1938).

<sup>21</sup> Arnold W. Lawrence (ed.) *T.E. Lawrence by his Friends* (Jonathan Cape 1937). Bland bidragsgivarna kan nämnas general Allenby, Bernard Shaw, Chaim Weizman, Winston Churchill...

<sup>22</sup> Phillip Knightley och Colin Simpson, *The Secret Lives of Lawrence of Arabia* (Nelson 1969).

kastet till en kritiskt sovråd skildring om Lawrence och hans verk". Han konstaterar att Lawrences ryktbarhet bottenar i den romantiska miljö den arabiska öknens utgjorde.<sup>23</sup> Trots bristande källmaterial drog Lönnroth slutsatser, som låg tiotal år före sin tid, och betonade bl.a. det som man ofta vid den tiden i England ignorerat, nämligen att *Seven Pillars of Wisdom* som ett subjektivt memoarverk inte återger objektiva fakta på vissa viktiga punkter. Lönnroths verk översattes till engelska 1956, men först under de senaste decennierna förefaller verket ha uppmärksammats i Lawrence-forskningen.

Hur fascinerande och stark ökenromantiken kring Lawrence av Arabien egentligen var, framgår även ur Lönnroths i övrigt imponerande objektivt hållna studie "på den vetenskapliga källkritikens grund", då han skriver: "I arabländerna var han redan en legend: Shejker långt inne i öknens, som hörde dunkla rykten från krigszonen om den stolta sporten att spränga järnvägståg i luften, trodde att "Lurens" var ett nytt sprängämne, och sände ivriga bud efter det., och kring flygplatsen i Damaskus hängde i åratals arabhopar, som varje dag väntade på hans återkomst ur skyn."<sup>24</sup>

### *Hjältebildens rasar sammnan*

Bilden av den etablerade imperiehjälten och ungdomsförebilden Lawrence av Arabien fick leva ostörd i två decennier, och hjälteglorian hade då byggts upp så överdrivet skinande, att en reaktion måhända var oundviklig. Reaktionen kom i mitten av 50-talet med författaren Richard Aldingtons *Lawrence of Arabia – A Biographical Enquiry*,<sup>25</sup> en våldsamt giftig och fientlig bok, där Lawrences presenteras som en bluff och bedragare; en lögnhals, som ständigt spred ut uppdiktade och överdrivna historier om sig själv. Dessa svalde omvärlden sedan med hull och hår. Berättelserna, på vilka legenden om Lawrence av Arabien bygger, innehåller enligt Aldington en kärna av sanning, men Lawrence själv har spätt på med de detaljer som gör dem så märkvärdiga.

Aldington ifrågasätter praktiskt taget allt vad Lawrence gjorde eller påstods ha gjort. Enligt Aldington sysslade Lawrence sålunda endast med fotografering och keramik vid utgrävningarna i Carchemish, medan kollegan Leonard Woolley fick göra allt intellektuellt arbete; hela arabrevolten hade ingen betydelse för utgången av kriget i Mellanöstern

<sup>23</sup> Erik Lönnroth, *Lawrence av Arabien. Ökenkrigaren och politikern*, Göteborgs högskola. Forskningar och föreläsningar (Stockholm 1943).

<sup>24</sup> Lönnroth, s. 90

<sup>25</sup> Richard Aldington, *Lawrence of Arabia. A Biographical Enquiry*, (Collins 1955).

utan var endast en bisak; man sprängde inte så många tåg i luften som Lawrence påstod och det så stort upplåsta slaget vid Tafleh, som fått Liddell Hart att beteckna Lawrence som en av militärhistoriens största strateger, saknade i praktiken betydelse, eftersom staden återtogs strax därpå. Aldington medger att Lawrence utövade ett inflytande på Churchill efter kriget, men avvisar skarpt vissa påståenden, som att Lawrence skulle ha fått Lord Curzon att gråta under ett kabinettsmöte eller att han skulle ha erbjudits posten som brittisk High Commissioner i Egypten.

Aldington gör också stort nummer av det faktum att Lawrences föräldrar inte var gifta, och antyder att detta varit den stora tragedin i dennes liv. Och inte nog med att Lawrence var en oäkting – Aldington antyder också att Lawrence var homosexuell, och lägger därmed grunden för en lång rad av biografier och Lawrence-studier som fokuserat intresset på Lawrences sexuella liv.<sup>26</sup>

Aldingtons verk baserar sig tvivelsutan på den dittills mest noggranna personhistoriska forskningen kring Lawrence, men bokens värde förringas av den ensidigt negativa vinklingen av fakta. Man kan säga att Aldington använde sig av samma metod som Lawrences tidigare levnadstecknare. Aldington accepterar med glädje alla av Lawrences självkritiska uttalanden som fakta, men gör stora ansträngningar för att bevisa att alla påståenden som ställer Lawrence i en positiv dager är falska. Samma metod hade även Lawrences hagiografer använt – fastän omvänt och med motsatta intentioner!

I kanske lika hög grad som Lawrence var hela det brittiska samhället föremål för Aldingtons attacker, eftersom Lawrence betecknas som "the appropriate hero for his class and epoch". Kritiken riktades därmed också mot Lawrences tidigare levnadstecknare, som nu satte igång ett våldsamt angrepp på Aldington. Robert Graves skrev: "Instead of a carefully considered portrait of Lawrence I find the self-portrait of a bitter, bed-ridden, leering, asthmatic, elderly hangman of letters"<sup>27</sup>, och Liddell Hart försökte få boken stoppad med hänvisning till att den bröt mot copyright-bestämmelserna, eftersom den innehöll citat av hans och Graves' biografier. Liddell Hart försökte också utöva påtryckningar på Aldingtons förläggare, och sedan boken våren 1955 slutligen publicerats, angrep han Aldington i flera häftiga tidningsartiklar, av vilka han lät distribuera gratis särtryck. Betecknande för Lawrences beundrars nästan hysteriska försök att få boken stoppad är att man t.o.m vände sig

<sup>26</sup> Se t.ex: Jeffrey Meyers, *Homosexuality and Literature 1890–1930*, (University of London, The Athlone Press 1977).

<sup>27</sup> Recension av Robert Graves i *New Republic*. Återgiven i Charles Doyle, *Richard Aldington: A Biography*, (Macmillan, 1989, s. 272).

till Churchill med en petition att vidarebefordras till drottningen för att förmå henne att motarbeta 'Aldingtons tarvliga och elaka syfte'.<sup>28</sup>

Aldingtons gravaste anklagelser mot Lawrence har av senare forskare oftast tillbakavisats, men boken åstadkom onekligen att hjältebilden Lawrence av Arabien modifierades betydligt och att den överdrivna helgonglorian tappade åtminstone en del av sin glans. Även Lawrences mest okritiska beundrare intog härefter en mer realistisk attityd. Boken kom sålunda att i grunden förändra attityden gentemot Lawrence av Arabien.

### **Sextiotalet: masochism och homosexualitet i fokus**

Kontroversen kring Aldingtons bok gav genklang i de följande decenniernas bild av Lawrence av Arabien. Hjälten hade petats ned från sin piedestal och Aldingtons inflytande kan tydligt skönjas hos den följande generationen av levnadstecknare. Ett nytt drag typiskt för 60-talets Lawrenciana är fokuseringen på Lawrences sexualitet och hans påstådda sado-masochism, som intar en framträdande position bl.a i det manuskript av Robert Bolt, som användes av Sam Spiegel och David Lean i filmen "Lawrence of Arabia". Denna Hollywood-produkt gav historien om Lawrence av Arabien dess internationellt sett kanske största berömmelse. Med Peter O'Toole i huvudrollen spelades filmen, som blev en av filmhistoriens klassiker, delvis in på autentiska platser i den jordanska öknen, och erhöll hela sju Oscar-utmärkelser. Lawrence presenteras i imperialistiska termer som en kolonial patriarkalisk figur, som räddar det arabiska folket, som behöver ledning och beskydd – m.a.o. en bild som speciellt briterna ville tro på. Presentationen av Lawrence som en blodtörstig sadomasochist har dock starkt kritiserats av senare tiders Lawrence-forskare,<sup>29</sup> och filmen måste nog betecknas som en fiktiv berättelse, som dock baserar sig på verkliga händelser.

Filmens världsomspännande succé gav upphov till en ny våg av sensationslystna biografier, som sällan var något annat än försök att göra pengar på Lawrence-boomen. I dem finns en tendens att inrikta sig på Lawrences psykiska och sexuella liv och presentera nya, mer eller mindre fantasifyllda tolkningar av Lawrences liv.<sup>30</sup> Lawrences påstådda ma-

<sup>28</sup> Phillip Knightley, 'Aldington's Enquiry Concerning T.E. Lawrence', *Texas Quarterly* 16, Winter 1973.

<sup>29</sup> Se t.ex John E. Mack, *A Prince of Our Disorder. The Life of T.E. Lawrence* (Little, Brown 1976), s. 1084.

<sup>30</sup> Ett typiskt bidrag till denna trend utgör den brittiska diplomaten Anthony Nuttings bok *Lawrence of Arabia – the Man and the Motive*, (Hollins & Carter 1961) där Lawrence framför allt presenteras som en rabiat masochist och möjligen homosexuell,

sochism förnekades kraftigt, bl.a av brodern A. W. Lawrence, som utövat en säregen kontroll över vad som publicerats om hans bror, ända tills journalisterna Phillip Knightley och Colin Simpson i en bestseller år 1969 bevisade att Lawrence vid upprepade tillfällen låtit sig pryglas av en skotsk yngling, som han träffat i armén.<sup>31</sup> Författarna presenterar också nya tolkningar av Lawrences roll under kriget: Lawrence hade redan före kriget verkat som en brittisk spion; han var ingen militär ledare bland araberna utan en politisk officer hos emir Feisal, med uppgift att påverka denne och därmed säkra den brittiska politikens framgång. Lawrences motiv var patriotism, ärelystnad samt ett starkt hat mot fransmännen. Knightley och Simpson drar den intressanta slutsatsen, att historien kommer att bedöma Lawrence som en representant för den politik och taktik en imperiemakt tillämpade för att skydda sina intressen.

Den allmänna uppfattningen efter första världskriget var att Lawrence tjänat både briter och araber samtidigt och att han kommit att symbolisera något av briterernas speciella förhållande till araberna. Vinklingen var tidstypisk eftersom britererna lagt beslag på arabiska områdena i Mellanöstern. Efter Aldington och det brittiska imperiets sönderfall, kom uppfattningen att Lawrence favoriserat araberna framom britererna att dominera, och en del ansåg t.o.m att han i själva verket opatriotiskt svikit sitt land.

Betecknande för den omfattande litteraturen om Lawrence var dock att ingen, inte ens de mest grundliga undersökningarna som Aldingtons, hade bemödat sig om att ta reda på den arabiska inställningen till Lawrence. Därför blev det något av en chock i England, när den arabiska uppfattningen genom översättningen av den jordanska historikern Suleiman Mousas Lawrence-biografi från 1962 kom till den brittiska allmänhetens kännedom år 1966.<sup>32</sup>

Mousa tillbakavisar vad han kallar "västerländska överdrifter" som att Lawrence varit arabrevoltens drivfjäder, något slags kungamakare, hjärnan eller ledaren bakom den expedition som erövrade Akaba. Mousa, som baserar sig på intervjuer med arabiska deltagare i fälttåget, bestrider kraftigt att Lawrence skulle ha varit strategen bakom räderna och hävdar t.o.m att denne inte ens varit närvarande i en del av de räder han skildrat t.ex i *Seven Pillars of Wisdom*.

Mousa baserar sig främst på arabiska källor, och svagheten i hans redogörelse är att han tydligen inte använt sig av brittiska eller franska

som agerade mer för personliga motiv än politiska. Boken översattes till svenska 1962 under titeln *Lawrence av Arabien. Mannen och motivet* (Lars Hökerbergs bokförlag)

<sup>31</sup> Se not 22.

<sup>32</sup> Suleiman Mousa, *T.E. Lawrence: an Arab View* (Oxford University Press 1966).

källor. Idag förefaller det på basen av frisläppt källmaterial som om en del av hans slutsatser inte skulle kunna verifieras. Det är i varje fall intressant att notera att den arabiska synen på Lawrence i västvärlden anmärkningsvärt ofta avfärdats med att Mousas bok är ett "arabnationalistiskt verk".<sup>33</sup>

Vad ingen av Lawrence-forskarna på den tiden förefallar att ha reflekterat över är att hela historien om Lawrence av Arabien är en typisk västerländsk hjälteberättelse, och att Lawrences brittiska levnadstecknare knappast kan anses mindre nationalistiska än Mousa, och säkert i motsvarande mån influerade av politiska motiv.

### *Konturerna av en ny Lawrence-bild*

1970-talet medförde ett nyväckt akademiskt intresse för Lawrence, men detta inskränkte sig närmast till litteraturhistoriska undersökningar kring och analyser av *Seven Pillars of Wisdom*. Sedan det brittiska arkivmaterialet från första världskriget frisläppts 1968, har Lawrences krigstida verksamhet i Mellanöstern i den politiska historieforskningen allmänt berörts i ett flertal brittiska arbeten.<sup>34</sup> Nästan samtliga Lawrencebiografier från 1970-talet framåt har fragmentariskt förlitat sig på nytt källmaterial, men märkligt nog dröjde det närmare 20 år innan någon seriös brittisk historiker gjorde någon systematisk genomgång av det nya källmaterialet i arkiven med fokusering på Lawrence. Det var istället franska och tyska historiker, som intresserade sig för Lawrence, och presenterade mer djuplodande akademiska forskningsresultat.

Det franska intresset för Lawrence av Arabien går tillbaka till första världskriget och dess efterspel. För fransmännen var Lawrence snarast en nationalfiende, som motarbetade de franska strävandena i Mellanöstern och även ställde till en mängd problem för fransmännen i området långt efter kriget. På 1920-talet anklagade man honom ofta för att ligga bakom anti-fransk verksamhet i Mellanöstern, t.ex bakom drusernas revolt, vid en tidpunkt då han för länge sedan lämnat det politiska livet. Aldingtons biografi publicerades faktiskt i Frankrike innan den utkom

<sup>33</sup> T.ex amerikanen John E. Mack, en av de mest framstående Lawrence-forskarna, avfärdar helt boken med att beteckna den som inspirerad av arabnationalism och sannolikt en proturkisk inställning. Se tex: John E. Mack, 'T.E. Lawrence: A Study of Heroism and Conflict', *American Journal of Psychiatry*, February 1969.

<sup>34</sup> Se t.ex de redan nämnda verken av Barbara Presgrove och Stephen Hobson King. Ett finländskt exempel på hur de frisläppta brittiska dokumenten utnyttjats är den i senare forskning ofta citerade Jukka Nevakivi, *Britain, France and the Middle East 1914–1920* (Athlone Press 1969). Nevakivi hade redan i början av 60-talet berört Lawrence av Arabien: Jukka Nevakivi, 'Arabian kruunaamaton kuningas – Uusia näkökantoja T.E. Lawrencesta'





*Filmen Lawrence of Arabia blev en av 1960-talets stora kassasuccéer. År 1989 gjorde filmen en ny världsturné. Filmen hade då restaurerats och samtidigt hade man klippt in en del scener som man inte hade hunnit ta med i den ursprungliga versionen. (Foto av artikel-författaren från London 1989.)*

på engelska, och en av de bästa Lawrence-biografierna anses allmänt vara fransmannen Jean Béraud-Villars' *Le Colonel Lawrence ou la recherche de l'absolu* (1955). Boken översattes till engelska 1958, och trots att den innehåller en del skarpa ställningstaganden mot Lawrence och presenterar hans anti-franska verksamhet, fick den ändå ett gott mottagande även i England – måhända för att den verkade harmlös efter Aldingtons bok.

Det hittills kanske mest omfattande akademiska arbetet om Lawrence utfördes i slutet av 70-talet av fransmannen Maurice Larès, som i sin 1200 sidor långa doktorsavhandling undersöker snart sagt varje aspekt av relationerna mellan Lawrence och Frankrike och kartlägger

den franska synen på Lawrence.<sup>35</sup> Larès finner inget av det påstådda hat, som Lawrence ofta, bl.a av Beraud-Villars, sägs ha hyst mot fransmännen, även om han medger att Lawrence var kritiskt inställd till den franska politiken i Mellanöstern. I stället var det enligt Larès fransmännen som var rädda för vad Lawrence skulle vara kapabel till som motståndare i Mellanöstern och dessutom behövde man en syndabock för de svårigheter man mötte i området.

En motsvarande undersökning av den engelska synen på Lawrence av Arabien saknas fortfarande, eftersom det vetenskapliga intresset för Lawrence främst begränsats till hans person.

Den delikata frågan om Lawrences verkliga roll bland araberna behandlades på vetenskaplig grund först av tysken Konrad Morsey, vars avhandling *T.E. Lawrence und der arabische Aufstand 1916/18* utgavs redan 1976 i Osnabrück. Morsey, som utnyttjar både tyska och engelska arkiv, tecknar en detaljerad bild av Lawrences verksamhet i Arabien. Han visar att Lawrences redogörelse i *Seven Pillars of Wisdom* innehåller många felaktigheter och betecknar Lawrence som den mest inflytelserika brittiska förbindelseofficeren bland araberna, ute på ett klart definierat uppdrag, och – föga förvånande – inte alls som någon "arabernas okrönte konung". Morsey drar dessutom slutsatsen att Lawrence måste räknas som en stor teoretiker och praktiker vad gerillakrigföring beträffar.

Betecknande är att denna värdefulla vetenskapliga skildring av en omstridd brittisk officers verksamhet ännu ett halvtannat decennium senare inte översatts till engelska. En reviderad översättning sägs vara under arbete, men dessförinnan skulle tydligen den av Lawrences bror utsedda "auktoriserade levnadstecknaren" Jeremy Wilson hinna ge ut sin stora Lawrence-biografi, där en i stora drag likartad bild av Lawrences verksamhet bland araberna presenteras.<sup>36</sup>

Man nödgas konstatera att den i början av 70-talet befintliga biografiska litteraturen om Lawrence av Arabien inte uppfyllde några högre vetenskapliga krav. Knightley och Simpson hade väckt nya intressanta, om än tillspetsade, frågeställningar, men det kanske mest värdefulla bidraget till den personhistoriska forskningen kring T.E. Lawrence stod den amerikanske psykiatern och Harvard-professorn John E. Mack för i sin biografi.<sup>37</sup> Boken baserar sig på tio års grundlig forskning, och författaren använder sig även av psykiatriska metoder för att försöka förstå huvudpersonen. Tonvikten i denna "psykohistoriska" biografi

<sup>35</sup> Maurice Larès, *T.E. Lawrence, La France et les Français* (Université de Lille III, 1978).

<sup>36</sup> Jeremy Wilson, *Lawrence of Arabia – The Authorised Biography of T.E. Lawrence* (Heinemann 1989).

<sup>37</sup> Se not 29.

ligger på relationen mellan Lawrences inre själsliv och hans handlingar. Mack medger att Lawrences rykte tidigare skadats av användningen av psykologi för att förklara hans beteende, och nämner – föga förvånande – Aldingtons bok som det värsta exemplet på hur vetenskapen missbrukats.

Aldingtons anklagelser att Lawrence var en lögnare och bedragare förklarar Mack med att medvetandet om att han var av oäkta börd förorsakade honom problem med att förstå och bedöma sig själv, vilket föranledde honom att ibland överdriva sin egen roll och betydelse. Mack hävdar dock att de största överdrifterna gjorde Lawrence först långt senare, och då beträffande händelser där hans egen roll var obetydlig. Hans oäkta ursprung hade dock, enligt Mack, inte enbart ett negativt inflytande – en del av hans kreativitet, originalitet och okonventionella tänkande hade sitt ursprung här. Lawrence var inte homosexuell, han var inte heller den borne imperialisten, utan snarare en progressiv röst i en imperialistisk period.

Trots vissa brister som långt drivna slutsatser och författarens tydliga sympati för huvudpersonen, tyder mycket på att Macks biografi kommer att få en bestående betydelse för Lawrence-forskningen tack vare dess grundliga undersökning av Lawrences motiv och attityder.

Den i dagens läge oomstritt största auktoriteten i den personhistoriska Lawrence-forskningen är dock Jeremy Wilson, som slutligen hösten 1989 utkom med mammutverket *Lawrence of Arabia – The Authorised Biography of T.E. Lawrence*. Wilson har arbetat på boken sedan mitten av 70-talet och resultatet blev ett imponerande verk på drygt 930 sidor text samt en notapparat på närmare 180 sidor. Auktoriserad är biografien i den bemärkelsen, att Wilson engagerats för uppgiften av T.E. Lawrences yngsta bror, professor Arnold W. Lawrence, som allt sedan broderns död utövat en viss svardefinierbar kontroll över vad som publicerats om Lawrence av Arabien. Författaren uppger som sin strävan att ge en faktisk, verklighetsbaserad och i möjligaste mån objektiv redogörelse för Lawrences liv. Han har erhållit tillgång till alla existerande dokument, även sådana som tidigare inte varit tillgängliga för forskare.

Wilson har också gjort en grundlig genomgång av de krigstida dokumenten och hävdar själv att redogörelsen för Lawrences verksamhet under kriget inte längre baserar sig på dennes egna uppgifter i *Seven Pillars of Wisdom*. Även om en stor del av Wilsons redogörelse om denna tid ändå utgörs just av citat ur *Seven Pillars* kan man måhända likväl anse presentationen av denna tidsepok i Lawrences liv som den mest välgjorda delen av arbetet.

Sitt omfång och den till synes rigorösa dokumentationen till trots, lämnar Wilsons biografi fortfarande läsaren med en hel del frågor. Wilson har föredragit att inte spekulera i eller försöka tolka kontroversiella frågor, utan strävar till att i så hög grad som möjligt basera sig på existerande

rande dokument. Även om betoningen ligger på mindre sensationella aspekter av Lawrences liv, frapperas man ändå av den förvånansvärt okritiska attityd som Wilson intar till sitt forskningsobjekt. Många av Lawrences utsagor och berättelser, som redan Aldington helt motiverat ifrågasatt, återger Wilson okommenterade, så som de föreligger i Lawrences korrespondens eller litterära verk.

Typiskt för Wilsons arbete är måhända hans behandling av John Bruces redogörelse för hur denne piskat Lawrence, kring vilken Knightley och Simpson i slutet av 60-talet byggde upp sin bok: Wilson nöjer sig med att mycket kortfattat konstatera att Bruces berättelser innehåller många sakfel och uppger som sin personliga uppfattning att ingen historiker med självaktning utan utomstående bevis skulle kunna godta Bruces version! Wilson tvingas dock medge att Lawrences lät sig piskas, men slätar över saken med att konstatera: "Eftersom Lawrence själv inte lämnat någon förklaring, och det inte finns någon möjlighet till detaljerad psykiatrisk undersökning, kan några vidare spekulationer kring orsakerna till detta beteende inte leda till något slutgiltigt resultat".<sup>38</sup>

### *Imperiehjälten i ny version*

Så framträder då den brittiska imperiehjälten i en ny version, lämpad för 90-talets Europa. Lawrence av Arabien var inte "arabernas okrönte konung", inte heller den som svek araberna, eller den borne och kallblodige imperialisten. Bilden av Lawrence av Arabien är inte längre begränsad till ett perspektiv; den tiden är förbi då Lawrence avbildades i svart eller vitt, som en hjälte eller anti-hjälte. I stället för fokuseringen på Lawrences personlighet har betoningen under den senaste tiden kommit att ligga på Lawrences bidrag till samhället. Idag betonas Lawrences bedrifter som arkeolog, skriftställare, förbindelseofficer eller flygbåtsmekaniker. I sin förtjänstfulla *Images of Lawrence* drar Christopher Matheson och Stephen Ely Tabachnik – en av de mest produktiva och framstående Lawrence-forskarna – följande slutsats:

Genom att tyngdpunkten förflyttas från Lawrences personlighet till hans verk, kan man teckna en ny bild av Lawrence av Arabien: Han var en framstående arkeolog, en duktig underrättelseagent, en viktig militärteoretiker, en kunnig om än misslyckad diplomat, en utmärkt mekaniker och en stor författare. Detta är en avsevärd meritlista för en person som dog vid fyrtiosex års ålder.<sup>39</sup>

<sup>38</sup> Wilson 1989, s. 751

<sup>39</sup> Tabachnik & Matheson, s 95. Boken är det första verket som mer ingående presenterar en historieforskning om hur Lawrence avbildats i biografierna.

Lawrence av Arabien är en av seklets mest omskrivna personer och hans liv har analyserats ända till vansinne. Men fortfarande, efter mer än ett sjuttioårigt biografier, återstår flera intressanta frågor, som ingen hittills lyckats ge tillfredsställande svar på. Vem var egentligen upphovsmannen bakom planeringen av arabernas attack mot Akaba? Blev Lawrence tillfångtagen under kriget i Deraa, och blev han torterad och våldtagen av turkar där? Varför startade han ett nytt liv inom flygvapnet? Varför blev just Lawrence av Arabien en legend och ingen av de andra brittiska officerarna bland araberna?

1990-talets Lawrence-bild är kanske inte lika attraktiv som 20-talets med all dess inneboende exotik och romantik. Men fortfarande händer det att den gamla romantiska bilden av Lawrence av Arabien dyker upp i västerländska media. Sålunda läser vi t.ex i *Hufvudstadsbladet* 1988 i ett reportage från en tågresa i Syrien:

Det påstås också att den legendomspunne Lawrence av Arabien skulle ha åkt med tåget men då stod alla vagnar till hans förfogande... Det berättas att Lawrence åkte med just detta gamla härliga tåg. Han höll sig med ett stort följ och framförallt hade han sitt eget harem med sig på tåget! Flickorna presenterades i tur och ordning för honom bakom ett rött sammetskynke... Det är inte bekant om Lawrence träffade sina haremsflickor före eller efter bönerna men mellan bönerna i alla fall.<sup>40</sup>

Det ovanstående säger avgjort mer om den finländska, eller måhända den västerländska, uppfattningen av Orienten och araberna än vad den säger om T.E. Lawrence – som sprängde tågen, inte åkte med dem, och dessutom aldrig har beskyllts för att ha visat ett opassande stort intresse för det motsatta könet...

De sätt på vilka Lawrence av Arabien har avbildats har givetvis präglats av levnadstecknarens personlighet och samtidens politiska och kulturella atmosfär. Nya biografier har ständigt ökat vår kunskap om T.E. Lawrences liv, men författarnas tolkningsförsök och försök att förstå Lawrence bättre än vad han kanske själv gjorde under sin livstid, har mystifierat och förvrängt bilden av honom. I stället för att ge personhistoriska porträtt avspeglar biografierna om och forskningen kring Lawrence av Arabien i själva verket främst förändringarna i de västerländska attityderna under 1900-talet, samt i den västerländska uppfattningen om och inställningen till araberna och Mellanöstern.

<sup>40</sup> Nils Eklund i *Hbl* 25.10. 1988.